

Forum

De rol van kunst in de interculturele dialoog*

Thije Adams

De Europese Unie heeft 2008 uitgeroepen tot het Jaar van de Interculturele Dialoog. Wat is het doel van deze onderneming, wat is het belang ervan voor Europa en Nederland, en is er een rol weggelegd voor de kunst?

2008 is door de EU uitgeroepen tot het Jaar van de Interculturele Dialoog. Het multiculturele karakter van veel landen is groter geworden, zo constateert de Europese Commissie. 'Als gevolg hiervan speelt de interculturele dialoog een steeds belangrijker rol bij het cultiveren van de Europese identiteit en het Europees burgerschap. Het Europees Jaar van de Interculturele Dialoog 2008 erkent dat de grote culturele diversiteit van Europa een uniek voordeel biedt. Het zal iedereen die in Europa woont stimuleren om de voordelen van ons rijke culturele erfgoed te gaan ontdekken, evenals de mogelijkheden om van verschillende culturele tradities te leren.'

(www.intercultureledialoog2008.nl)

Elders op de site lezen we dat de Europese Commissie in het kader van het Europees Jaar van de Interculturele Dialoog ook debatten

organiseert. 'Het eerste debat zal gaan over de gevolgen van migratie voor de interculturele dialoog en belangrijke stof leveren voor de toekomstige EU-strategie voor de interculturele dialoog.'

Wat is het doel van de hele onderneming, wat zijn de middelen? Sommige zinsneden hierboven lijken wel afkomstig uit een brochure voor het jaar van de toeristische routes. Toch hebben wij het over een belangrijk onderwerp. Niet alleen voor Nederland of Europa, maar ook voor onze relatie met de rest van de wereld. En een populair onderwerp bovendien. Het bedrijfsleven organiseert cursussen, overheden organiseren conferenties: de internationale dialoog-industrie is net als de klimaatlobby uitgegroeid tot big business.

Alle reden dus om er wat langer bij stil te staan. Het is dan zaak om goed het onderscheid voor ogen te

houden tussen cultuur in brede en cultuur in specifieke zin zoals dat in *Boekman 74* uiteen is gezet.

Cultuur in brede zin

Interculturele dialoog gaat over cultuur in brede zin. Over levenswijzen, waardenstelsels, tradities en overtuigingen. Over wat de vorige keer 'de programmering van de geest' is genoemd. Dan staat dus niet de uitwisseling van kunstenaars, schilderingen, boeken en films voorop. Wel kan de vrijere, meer persoonlijke, tegendraadse wereld van de cultuur in specifieke zin bij de interculturele dialoog een middel vormen. Kunst en erfgoed zijn hier echter geen doel op zich. Meestal wordt dat niet duidelijk genoeg beseft.

De interculturele dialoog is de positieve tegenhanger van *The clash of civilisations*, waarmee Huntington in 1996 de wereld deed schrikken

(Huntington 1996). Het is de verzamelaar voor pogingen om nationaal, Europees of mondiaal culturele verschillen met een hoog conflict-potentieel toch bespreekbaar of hanteerbaar te maken. Dan gaat het om overtuigingen waarvan mensen denken dat die een wezenlijk deel vormen van hun persoonlijke, collectieve of nationale identiteit, en waar dus meestal weinig op af te dingen valt. Ruimte ontstaat pas wanneer mensen niet langer het gevoel hebben dat een afwijkende opvatting van anderen of een verandering van opvatting van zichzelf de bodem uit hun bestaan slaat. Wanneer zij het verdragen dat hun overtuigingen naast die van anderen staan en soms alleen al daardoor worden verdund met wat relativering of distantie.

In ons deel van de wereld is men daar onderhand wel aan gewend. Waardestelsels, tradities en overtuigingen mogen ter discussie worden gesteld en kunnen voorwerp zijn van spot. Zelfs met religieuze gevoelens mag – met mate – de draak worden gestoken. Mensen ontwikkelen met betrekking tot hun cultuur in brede zin een esthetische houding in plaats van een morele – als betrof het hier specifieke cultuur. Manier van leven en levensovertuiging worden dan een kwestie van persoonlijke smaak en vormen hoe langer hoe meer een eclectisch samenraapsel. Strikte beginselen verdwijnen uit beeld. Doorgaans is de houding er eerder een van 'moet kunnen' dan van grenzen stellen. En zeker niet aan zichzelf.

Dialogo tussen doven

In een wereld waar meer dan twee miljard mensen nog nooit hebben getelefoneerd, vormen wij echter de uitzondering, niet de regel. De meeste mensen nemen hun cultuur in de

zin van geestelijke en materiële kenmerken serieuzer dan wij voor mogelijk en nodig houden. Waar het hun opvattingen betreft, willen zij meestal allereerst met rust gelaten worden. En zij begrijpen drommels goed dat de interculturele dialoog dáár nu net niet voor is bedoeld. Die is bedoeld om er netjes op te wijzen dat jongetjes niet meer waard zijn dan meisjes en dat het dus niet hoort om een meisje te doden omdat je liever een jongetje had gehad. Dat ook meisjes naar school moeten. Dat eerwraak niet kán. Dat het geen pas geeft om je dochter de prostitutie in te sturen voor een nieuwe motorfiets. Dat het voor de buurt beter is 's avonds de jongetjes binnen te halen en de meisjes buiten te laten spelen dan omgekeerd. Om slechts één mogelijk onderwerp aan te stippen. En wat krijgen wij te horen? Dat onze samenleving bij steeds meer gelegenheden en op steeds meer plaatsen de aanblik biedt van Amsterdam na Koninginnedag.

De interculturele dialoog speelt zich vaak af tussen onfatsoenlijke mensen uit fatsoenlijke landen en fatsoenlijke mensen uit onfatsoenlijke landen. Meestal is dat een dialoog tussen doven. Grote delen van de wereld proberen zich die interculturele dialoog dan ook op alle mogelijke en onmogelijke manieren van het lijf te houden, de laatste tijd steeds vaker met een beroep op het recht op culturele verscheidenheid.

Door Franse voortvarendheid is dat recht in een Unesco-conventie vastgelegd en daarmee tot een leidend beginsel in de internationale politiek geworden. Frankrijk wilde zich met een beroep op de zogeheten *exception culturelle* – de stelling dat cultuurproducten geen handelsproducten zijn als alle andere – een legitieme basis verschaffen om de

dominantie van audiovisuele producten uit de VS, ook op de Franse markt, in te dammen. Strikt genomen betreft het dus een maatregel op het gebied van de cultuur in specifieke zin. Maar met zoveel geronk over culturele identiteit, dat het leek alsof de hele Franse cultuur in brede zin gevaar liep – wat misschien ook het geval is, alleen niet als gevolg van Amerikaanse films.

Grote verdwijntruc

Daarmee was de geest uit de fles. Het wachten was slechts op het moment waarop andere landen dat recht op culturele diversiteit zouden aangrijpen als argument om hun cultuur – maar nu inderdaad in brede zin – af te schermen van 'ongewenste inmenging van buiten'.

Lang heeft dat niet geduurd. En wat niet mocht gebeuren en niet zou gebeuren, gebeurde toen natuurlijk toch: ook de universele rechten van de mens kwamen in het geding. China heeft al laten weten dat het die rechten uiteraard erkent, maar dan wel op zijn Chinees. Voor andere voorbeelden zie de krant van gisteren, vandaag en morgen. Culturele diversiteit is een beginsel waarmee iedere schurk uit de voeten kan. De truc om met een Unesco-conventie culturele markten af te schermen, dreigt daarmee op een verdwijntruc uit te lopen. Wanneer iedere vorm van culturele verscheidenheid in onze wereld reeds als zodanig waarde en daarmee een normatieve betekenis krijgt, wordt de ruimte voor gesprek, voor interculturele dialoog, kleiner in plaats van groter.

Zonneklaar blijkt dat uit de woorden van de VN-rapporteur voor geweld tegen vrouwen, Yakin Ertürk, in een vraaggesprek met de NRC (22 mei 2008): 'Sinds de aanslagen van 11 september is alles overgoten met

een sausje van culturele exclusiviteit. Ook vrouwenrechten. Als je kritiek hebt op kinderhuwelijken of heksenrites, word je vergeleken met de koloniale bezetter. Die was daar vroeger ook tegen. Dan krijg je dit commentaar: Ertürk moet de culturele context beter in het oog houden. We moeten permanent op de universaliteit van mensenrechten blijven hameren. Als je in cultuurdebatten verzeild raakt, ben je verloren.' Interculturele dialoog exit.

Maar hoe kom je bij scherpe culturele verschillen dan wel met elkaar in contact? Soms wordt er naar de wapenen gegrepen. Een enkele keer zijn er ook andere manieren, bijvoorbeeld uitwisseling tussen jongeren, studenten, en vakgenoten zoals leraren, sporters en verpleegsters. Zolang het maar niet gaat over diepste overtuigingen of over identiteit. Cultuur in brede zin kun je aan de orde stellen zoals je in de meeste landen zaken doet, namelijk door het er vooral niet over te hebben.

Over grenzen heen

En dat is het moment waarop kunstenaars, kunst en erfgoed in beeld komen. Als beroepsgroep zijn kunstenaars niet wezenlijk anders dan leraren of artsen. Maar wat zij maken en wat in het verleden gemaakt is, komt wel op een heel andere manier onder de aandacht van het publiek. Van een breed publiek zelfs. Over de grenzen van nationaliteit of cultuur heen. Omdat kunst als exponent van cultuur specifiek een taal spreekt die vaak wel verwant is aan de taal van brede cultuur, maar die daar nooit helemaal mee samenvalt. Daarom kunnen bepaalde culturele evenementen voor binding zorgen – door hun inhoud, maar minstens evenzeer door hun setting.

Een voorbeeld. Algiers is een stad

waar je als buitenlander niet gemakkelijk de weg vindt. Gewoonlijk biedt een stadsplattegrond dan uitkomst. Alleen, die is bijna nergens te vinden, net zo min als een telefoonboek. Er is dus een stad, er zijn straten met een straatnaam, mensen met een vaste telefoonaansluiting, maar geen normale toegang tot deze systemen.

Op het gebied van de cultuur en het cultuuraanbod is het precies zo. Zijn er bioscopen? Zijn daar films te zien? Waar vind je musea? Wat zijn de openingstijden? Er is een theater. Maar is er ook een programma? Zijn er muziekuitvoeringen? Waar dan en wat wordt er gespeeld? Veel vragen, weinig antwoorden. Het resultaat is ontmoediging en lethargie.

Eén keer per jaar komt de zaak echter tot leven. Tijdens de EU-cultuurweken. Dan is er een programma dat mensen van tevoren kunnen inzien. Dan weten zij of er entreegeld wordt geheven of niet. Eindelijk zijn zij eens niet afhankelijk van toevallige informatie via via, of van een al even toevallig berichtje op het laatste ogenblik in de krant. Nu is er gelegenheid zich op iets in te stellen: 'Dán gaan wij dáár naartoe.' De schaal waarop van die mogelijkheid gebruik wordt gemaakt, vormt de beste indicatie van de honger onder de bevolking naar dit soort evenementen.

De grote betekenis van deze cultuurweken is dat nu wél de setting wordt geboden die nodig is om specifieke cultuur tot haar recht te laten komen. Er is sprake van openbaarheid die eigen keuzen mogelijk maakt en die daarmee bevrijdend werkt. Precies de reden waarom openbaarheid in die samenleving zo schaars is. Impliciet wordt zo het verstikkende karakter van de cultuur in brede zin aan de kaak gesteld. Beter kan specifieke cultuur niet op brede cultuur inwerken. Mensen

beseffen dat maar al te goed. Ook daarom is dit evenement niet primair van betekenis als culturele uitwisseling, waarover een volgende keer, maar vooral in termen van de interculturele dialoog.

Met artistieke experimenten en controversiële zaken moet je dan natuurlijk niet aankomen. Daar zijn andere gelegenheden voor. In het geval van de interculturele dialoog zoek je allereerst wat mensen bindt. Je moet dan niet bang zijn voor grote namen. Dat zijn gemeenschappelijke noemers. Aan onze kant: Shakespeare, Beethoven, Van Gogh. Werelderfgoed. Klassiek, boven iedere discussie verheven. Een beetje van alle mensen. Zonder zichtbaar sturende hand van een staat, van een 'eigenaar'. Alleen dan bereik je ook mensen die niet direct gewend zijn te luisteren naar een andere stem of een tegenstem.

Dat is iets om steeds alert op te zijn bij de inzet van kunst en cultureel erfgoed als instrumenten in de dialoog. Met dialoogprofessionals, die internationaal snel uitdijende beroepsgroep, kom je niet verder dan *preaching to the converted* en kaalgegeten buffetten.

Literatuur

Huntington, S.P. (1996) *The clash of civilisations and the remaking of world order*. New York: Simon & Schuster. www.intercultureledialoog2008.nl

* Deze bijdrage is een vervolg op Adams, Th. (2008) 'Brede cultuur en specifieke cultuur'. In: *Boekman*, jrg. 20, nr. 74, 100-102.